

**THE "TWELVE CITIES" OF THE NORTH-WEST BLACK SEA COAST AS AN
URBAN AND FORTIFYING PHENOMENON**

[Book review: Krasnozhon A.V. Fortresses and cities of the Northeast Black sea coast (XV-XVIII centuries). – Odesa: Chornomor`ya, 2018. – 312 p.]

Volodymyr Poltorak

PhD (History), Associate Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
2, Dvoryanska Str., Odessa, 65082, Ukraine
poltorak@onu.edu.ua

The cities of the Northwest Black Sea Coast as transition points from the Middle Ages to the Modern era did not create a self-sufficient political or economic force, but thanks to the works of historian Andriy Krasnozhon can be identified as a certain urban-fortification phenomenon. The monograph summarizes the state of the study of the urban-fortification phenomenon of the North-Western Black Sea coast, but did not put a point in these studies. There are wide prospects for further archaeological research, the search for new sources and the interpretation of the old.

Key words: *Andriy Krasnozhon, Cities of the North-Western Black Sea Region, Bilhorod-Dnistrovsky (Akkerman), Kilia (New Kiliya), Izmail, Odesa (Khadzhibey), Tatarbunary, Bendery (Tyagin), Tiraspol, Ovidiopol (Adzhider), Palanka Yurgesch Hisar), Berezan, Kinburn (Kilburun) and Ochakov (Ozi).*

Володимир Полторак

Кандидат історичних наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Вул. Дворянська, 2, Одеса, 65082, Україна
poltorak@onu.edu.ua

**«ДВНАДЦЯТИГРАДДЯ» ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я
ЯК УРБАНІСТИЧНО-ФОРТИФІКАЦІЙНИЙ ФЕНОМЕН**

[Рецензія на: Красножон А.В. Фортеці та міста Північно-Західного Причорномор'я (XV-XVIII ст.). – Одеса: Чорномор'я, 2018. – 312 с.]

Міста Північно-Західного Причорномор'я в перехідну від Середньовіччя до Модерна епоху не утворили самодостатньої політичної чи економічної сили, проте завдяки працям історика Андрія Красножона можуть бути уявлені як певний урбаністично-фортифікаційний феномен. Монографія підсумувала стан дослідження урбаністично-фортифікаційного феномена Північно-Західного Причорномор'я, проте не поставила в цих дослідженнях крапку. Відкриваються широкі перспективи подальших археологічних досліджень, пошуків нових джерел та інтерпретації старих.

Ключові слова: *Андрій Красножон, фортеці та міста Північно-Західного Причорномор'я, Білгород-Дністровський (Аккерман), Кілія (Нова Кілія), Ізмаїл, Одеса (Хаджибей), Татарбунари, Бендери (Тягин), Тирасполь, Овідіополь (Адждер), Паланка (Юргеч Хісар), Березань, Кінбурн (Кілбурун) та Очаків (Озю).*

Міста в добу пізнього середньовіччя формували альтернативну феодалізму культурну, політичну та економічну програми. Ганзейський союз міст поєднав північноєвропейських торговельних партнерів в боротьбі за спільні соціально-економічні інтереси. Ліги міст Ломбардії та Швабії були прикладом тимчасових союзів міської самооборони. А сім міст Трансільванії дали в багатьох мовах назву усьому регіону (Семигород в українській, наприклад).

Міста Північно-Західного Причорномор'я в перехідну від Середньовіччя до Модерна епоху не утворили самодостатньої політичної чи економічної сили, проте завдяки працям історика Андрія Красножона можуть бути уявлені як певний урбаністично-фортифікаційний феномен. Використовуючи певну усталену в інших країнах схему утворення назви такого феномена, досліджені українським фахівцем населені пункти метафорично можна було би назвати «Дванадцятиграддям».

Саме стільки – дванадцять міст та фортець – стали об'єктом дослідницького інтересу Андрія Красножона в нещодавно опублікованій монографії, а саме: Білгород-Дністровський (Аккерман), Кілія (Нова Кілія), Ізмаїл, Одеса (Ходжибей), Татарбунари, Бендери (Тягин), Тирасполь, Овідіополь (Адждер), Паланка (Юргеч Хісар), Березань, Кінбурн (Кілбурун) та Очаків (Озю). Напевно, перелік слід було би доповнити низкою недостатньо точно локалізованих укріплень, як, наприклад, Яник Хісаром (Маяками?), однак монографія одеського дослідника має справу лише з об'єктами, так би мовити, збереженими «в натурі» і автор послідовно уникає розгляду міст та фортець «привидів». Головною спільною характеристикою досліджуваних фортець та міст автор визначає їх стратегічне розташування на перетині транзитних суходольних та річкових шляхів, що дозволило їм у певні періоди перетворюватись на торговельні центри, а в інші – ставати вузлами оборони.

Майже усі аналізовані фортифікаційні комплекси та міські моделі співвіднесені із наявною планувальною структурою існуючих населених пунктів та проілюстровані авторськими кресленнями. Загалом використано для візуалізації дослідження 206 ілюстрацій, в тому числі вперше опубліковані деякі плани, схеми та зображення досліджуваних міст та фортець. Як результат вісімнадцятирічного вивчення стану збережених об'єктів та наявної джерельної бази до реконструкції їхнього виникнення та еволюції, монографія викликає вельми позитивне враження.

Структура монографії тематична. Перший розділ є загальним для основного тексту аналізом джерельної бази та стану історіографічної розробки проблеми. Два наступних розділи присвячені дослідженню фортифікаційних об'єктів двох етапів виникнення – автором монографії використані терміни «Замкові» та «Бастіонні» фортифікації для визначення відмінностей між двома системами організації оборони об'єктів. Під «Замковими» фортифікаціями, як виходить з тексту, автор розуміє перехідну систему укріплень з вежами, бастеями та ронделями від початку використання вогнепальної зброї і до моменту, коли зазначеним фортецям почав загрожувати ворог, який володів технічними та теоретичними засобами ведення новочасної атаки («вобанівська» система). «Бастіонні» фортифікації в регіоні датуються XVIII століттям і пов'язані із посиленням військово-політичного тиску Російської імперії. Четвертий, останній розділ, присвячений історичній топографії міст. Саме цей розділ висвітлює особливості урбанізації регіону в досліджуваній період і є (на відміну від попередніх) першою подібною роботою в історіографії. Першість визначає і

недостатню опрацьованість структури, і новизну тематики, і сирість висновків, але водночас ця першість дозволяє говорити про безумовну наукову новизну монографії саме в галузі вивчення міст та міського життя «Дванадцятиграддя».

Робота Андрія Красножона спирається на вагомий доробок попередних та сучасних дослідників. Автор опрацював нові публікації Марьяни Шлапак (Молдова) та Ігоря Сапожнікова (Україна), з якими веде виважену і аргументовану наукову полеміку та водночас завдяки результатам роботи яких виправляє свої попередні висновки. Цю характеристику роботи дослідника слід особливо відзначити – як критично мислячий історик, Андрій Красножон не «лягає кістьми» на доведенні власних гіпотез і з появою нових джерел корегує свій дискурс.

Важливим позитивним моментом роботи, що робить її актуальною з точки зору практичного застосування, є акцент на стані збереження фортифікаційних, цивільних та релігійних об'єктів. Саме ці пам'яткоохоронна, реставраційна та туристична складові дозволяють широко використовувати результати наукових пошуків дослідника.

Особливо слід відзначити літературний хист автора. Текст наукового дослідження, не втрачаючи високого фахового рівня аргументації, є захопливим для читання, послідовно розкриває хід думки автора та підводить до логічних висновків по багатьом науковим проблемам, які вже традиційно сприймалися як полемічні. До таких захопливих тем слід віднести атрибуцію Codex Latinus Parisinus, гуситський слід в фортифікуванні Білгорода, розташування Ходжабейського замку (вирішення цієї проблеми вдалося знайти авторові разом з групою фахівців з геомагнітного сканування вже після опрацювання тексту монографії), розв'язання проблеми етнічних кварталів в Ізмаїлі, Кілії та Аккермані XVIII століття тощо.

Таким чином, монографія Андрія Красножона підсумувала стан дослідження урбаністично-фортифікаційного феномена Північно-Західного Причорномор'я, проте не поставила в цих дослідженнях крапку. Відкриваються широкі перспективи подальших археологічних досліджень, пошуків нових джерел та інтерпретації старих. Зокрема, перспективним вважається розгляд процесу розвитку цілісної урбанізаційної системи не лише на теренах сучасних Одеської та Миколаївської областей України, а також Республіки Молдови, але й історично та типологічно близьких міст та фортець на теренах сучасних Румунії та Болгарії (Браїла, Ісакча, Тульча, Констанца, Сілістра тощо), а також Чернівецької (Хотин), Хмельницької (Кам'янець-Подільський, Меджибіж), Херсонської (Киз-кермен, Тягинка, Іслам-кермен тощо) областей та Автономної Республіки Крим (Єні-кале, Арабат, Ор-капи тощо). Феномен довготривалих фортифікацій і міст цього регіону в періоди розширення Османської та Російської імперій втакому контексті стане ще краще висвітленим та більш зрозумілим.

Владимир Полторак

**«Двенадцатиградье» Северо-Западного Причерноморья как
урбанистический и фортификационный феномен.**

**[Рецензия на: Красножон А.В. Крепости и города Северо-Западного
Причерноморья (XV-XVIII вв.). – Одесса: Черноморье, 2018. – 312 с.]**

Города Северо-Западного Причерноморья в переходную от Средневековья до Модерна эпоху не образовали самостоятельной политической или экономической силы, однако благодаря трудам историка Андрея Красножона

могут быть представлены как некий урбанистически фортификационный феномен. Монография подытожила состояние исследования урбанистически фортификационного феномена Северо-Западного Причерноморья, однако не поставила в этих исследованиях точку. Открываются широкие перспективы дальнейших археологических исследований, поисков новых источников и интерпретации старых.

Ключевые слова: Андрей Красножон, крепости и города Северо-Западного Причерноморья, Белгород-Днестровский (Аккерман), Килия (Новая Килия), Измаил, Одесса (Хаджибей), Татарбунары, Бендеры (Тягин), Тирасполь, Овидиополь (Аджидер), Паланка (Юргеч Хисар), Березань, Кинбурн (Килбурун) и Очаков (Озю).

Отримано 31.10.2018 р.